

klature, odjeke grčko-rimske tradicije u terminološkim distinkcijama i sadržajima fundamentalnog političkog vokabulara, zadržavajući se na etimološkim kuriozima (termini kao dux, princeps, rex, urbs, država, republika, poganin, sloboda i niz drugih), što je sve dragocjen prilog tematici o kojoj knjiga raspravlja. Posebno se analizira fenomen moći pape i mita sveopće monarhije (kako crkvene tako i laičke), o njegovim pristalicama i protivnicima (Torquemada, Molina, Suares) u cijelosti, te putu do evropskog kozmopolitizma XVIII stoljeća.

LJERKA ŠIFLER-PREMEC

Walter Ullmann, *RADICI DEL RINASCIMENTO*, Laterza 1980, (prijevod s engleskoga), (p. 276)

Vrstan poznavalac medijevistike i razdoblja renesanse, autor djela *The Future of Medieval History* (1973), *The individual and Society in the Middle Ages* (1966), *The Carolingian Renaissance* (1969), *Principles of Government and Politics in the Middle Ages* (1978⁴), Walter Ullmann se svojim djelom *Medieval Foundations of Renaissance Humanism* (1977) pridružuje djelima historičara kao što su Mandonnet, Grabmann, Gilson i Wulf koji u misli srednjega vijeka vide ishodište za razumijevanje moderne misli. Svojim novim radom Ullmann još dublje ulazi u centralni problem ranijih svojih proučavanja i dugih istraživanja historijskog kontinuiteta i adekvatnog razumijevanja pojma renesanse i njene intelektualne povijesti. U konfrontaciji s njegovim ishodištem, srednjovjekovljem, Ullmann se svojom historijskom metodom suprostavlja romantičkim interpretacijama i jednostranim koncepcijama o renesansi kao zlatnom dobu i idealnom razdoblju, radikalno novom spram razdoblja koja su ovom prethodila.

Razrađujući nekoliko bitnih aspekata renesansnog mišljenja i prateći mu tokove u različitim sredinama i historijskim okvirima, historijski rekonstruirajući filozofske, vjerske i političke struje u globalnoj evoluciji misli od IV do XVI stoljeća, autor postupno razvija svoju tezu. Ova bi se dala sažeti u njegovoj interpretaciji renesansnog humanizma kao kompletiranja procesa koji je na historijskom planu otpočeo s karolinškom renesansom. Kao historiograf srednjeg vijeka, Ullmann razli-

kuje dvije renesanse: jednu u srednjovjekovnoj misli, koju karakterizira unipolarnost, univerzalnost, totalitet i drugu u humanističkoj renesansi, a tu opet karakterizira bipolarnost, pluralizam, fenomen nastanka nacija i države; obje povezuje jedan, zajednički element, bit društvenoga odnosa.

Aдекватno razumijevanje renesanse bit će, dakle, omogućeno odgovorom na pitanja, čime je renesansa određena, što se obnavlja, što živi novim životom. Obraćajući pažnju na društvene pretpostavke, *čovjeka* i *humanitas*, kao osnove neiscrpne mnogoobraznosti pojma renesansa, autor u svojoj knjizi, upravo studijama nekoliko njegovih specifičnih aspekata, analizira faktore širenja humanističkoga obzora, faze rađanja humanizma u evropskim zemljama i sfera u kojima se javljala humanistička misao (javni život, vlast, politika, uloga suverena i dr.).

Konfrontirajući na nov način koncepcije o humanističkoj renesansi, od Barona, Beckera, Garina, Kristellera i drugih, autor naglašava kako još uvijek nisu dovoljno proučeni historijski korijeni humanizma, budući da se ovaj promatra kao samostojni fenomen, izoliran iz svog historijskog ambijenta. Autorovo je djelo na neki način i vodič kroz mnoštvo problema i pitanja, struja i orijentacija suvremene historijske misli, sadržavajući i samo velik broj historijskih informacija te upozoravajući na aktualnost, vitalnost i perspektive srednjovjekovne misli.

Renesansu autor ne smatra samo kao kulturni, književni i odgojni proces, nego širi, historijski, a taj uključuje srednjovjekovni humus koji će hraniti način mišljenja, mentalitet i filozofiju renesansnog čovjeka. Budući da je renesansni humanizam, po autorovu mišljenju, neshvatljiv bez svoje ekleziološke osnove, autor će obraditi prvi njegov korijen, sekularizaciju strukture vlasti srednjeg vijeka. Autor pokreće niz pitanja u svojoj knjizi, koju piše kao pregled, presjek kroz cjelokupnu, globalnu evropsku situaciju i misaona kretanja naznačenih razdoblja. Dodirujući renesansu srednjovjekovnoga društva i ulogu crkve od IV do XIV stoljeća, autor historijsko-genetičkim kriterijima obrazlaže fundamentalne promjene koje su se dogodile u strukturi društva s romanizacijom Zapada i značenjem koje je odigrala sekularizacija strukture vlasti u srednjem vijeku i pripremila tlo za temeljne pravce teorijske i filozofske razradbe.

Rasvjetljavajući historijske i ideološke temelje renesansnog humanizma, autor kroz šest poglavlja (I. Pozadina: Renesansa srednjovjekovnoga društva; II. Sekularizacija vlasti; III. Sekularizacija u društvu; IV. Građanin kao temelj renesanse; V. Politički humanizam; VI. Napredak i perspektive humanizma)

postupno objašnjava mnoštvo problema vezanih uz društvena i politička zbivanja, a velik dio svojih razmatranja posvećuje značenju i ulozi što ih je imalo rimsko pravo kao odgovor na pitanja o društvu i vlasti i koje je otvorilo nove perspektive u povijesti renesansnog humanizma. Videći u rimskom pravu instrument koji je pokrenuo proces sekularizacije vlasti, odredio model države i utjecao na javni život, autor ga smatra vezom antičke, srednjeg vijeka i modernog svijeta. Pravo kao prva akademska disciplina i smjer, sa značenjem koje zadobiva u XV stoljeću, već je zarana ideja, duh koji oživljava tijelo države. Značenje studija prava i pravnika za prvu fazu rađanja humanizma na kontinentu, posebice u Italiji, doprinos procesu humanizacije i njegovo otvaranje novih dimenzija, autor zaključuje fenomenom recepcije aristotelovskih filozofskih tema u XIII stoljeću, kojemu je tlo pripremlilo upravo rimsko pravo. Značenje sekularizacije suvereniteta, kojoj odgovara desakralizacija suverena u ekleziološkom smislu, polarizacije klera i laičkog elementa, i društvena zbivanja sa svim promjenama evropskih gradova u cjelini, koja su pogodovala razvijanju duha zajednice XIII st., nov tip mišljenja koji se javlja već s prvom filozofijom povijesti Ota iz Freisinga, sve to je za autora manifestacija osnovne kategorije, ljudske *personalitas*, korijena moderne koncepcije renesansne misli. Autor analizira značenje nastanka i trijumfa narodnih jezika, ideje naroda i pojma države, obrazlažući osnovne vrijednosti figura medijevalne teologije, historije i historiografije te objašnjava produkciju srednjovjekovnih kronika, anala, rađanje historijske kritike, kao i bitnu ulogu što su je odigrale *studia humanitatis*, pojava književnih rodova (biografija, autobiografija) i uloga obrazovnih institucija, sveučilišta. Autor daje i sintezu, pregled promjene u načinu mišljenja, koji se manifestira i u prirodnim znanostima i proizvodima umjetnosti koje ne korespondiraju s feudalnim sistemom. *Naturalia*, *humana* i *mundana* postaju izrazom prirodnog humaniteta, premda međusobno nisu u nikakvu odnosu, i oni, u historijskom smislu, postaju osnovom za renesansni humanizam.

Autor analizira i značajke religiozne renesanse XIV i XV stoljeća, promjene nastale u institucionalnoj nadgradnji, sa sve izrazitijom predominacijom građanina i pojave individualizma, sve do konačno samoozolitiranja humanizma kao nezavisne intelektualne prakse koja se, izgubivši vezu sa svojom prvobitnom osnovom, renesansnom prirodnog čovjeka, dovršila u oponašanju antičke, njene transmisije kao novog načina spoznavanja u službi povijesti.

Posebno zanimljivo i poticajno poglavlje jest tumačenje političkog modela humanista i njihovo historijsko značenje, pri-

mjerice Danteove političke filozofije i njegova korištenja aristotelovsko-tomističke sinteze za političke ciljeve njegova vremena. U tom smislu valja čitati i autorove stavove i kritičke poglede na tumačenje skolastike kao robovanja Aristotelu.

Razlažući tokove scientia politica, i političkog humanizma, osvrćući se i na generaciju antihumanista, ličnosti velike erudicije, te na paradoksalne situacije i polemike XV stoljeća, autor ih tumači historijskom realnošću, sferom javnog života i vladâ evropskih država.

Autor je na taj način svojom knjigom pokazao kako je humanizam u svim svojim etapama bio uključen u historijski proces, kako je postupno prerastao u totalitet ljudskih djela i odluka u njihovim individualnim, društvenim, moralnim i političkim okvirima. I njegova posljednja faza, faza imitacije i neoriginalnosti, kako je vidi autor, može se protumačiti kao »put od koristi kreativnom, originalnom i konstruktivnom djelu« i, kao općenito vrednovanje, valja ga smatrati prostorom inkubacije ideje renesanse građanina koja će, nakon mnogih faza, postati neobično aktualnom u XVII i XVIII stoljeću. Plodnost i bogatstvo renesansnog humanizma i njegov utjecaj na evropsku kulturu, znanje i filozofiju, proteže se, prema autorovu mišljenju, sve do renesanse moderne demokratske države u njenom pluralizmu. Kontinuitet kulture i historijskih perioda se time dokazuje kao fenomen koji prekoračuje prirodne i političke granice, vjerske razlike i otvara perspektive kao »način života« ili »stil života«, kako to zastupaju autori poput F. Chaboda ili D. Hayja. Kloneći se shematizma općenitih pojmova i konvencionalne podjele na historijska razdoblja, autorovo tražanje za korijenima renesanse rastvara fundamentalno filozofsko pitanje, pa time i problem svih historijskih istraživanja: otkriti ono što smo bili prije no što smo postali ovo što jesmo.

LJERKA SIPLER-PREMEC